

Doctors contra l’Institut Nova Història (4)

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 24-03-2022

Quart lliurament en resposta al capítol central del llibre Pseudohistòria contra Catalunya (Eumo Ed. 2020), on es tracta de la relació d’En Joan Colom i Bertran amb la navegació, l’espoli de documents i els rastres tant dels Colom Bertran com de les insígnies reials en l’heràldica del Descobridor

1. En Joan Colom i Bertran i la navegació

Una de les aportacions més interessants del llibre de Pseudohistòria sobre la figura d’En Joan Colom i Bertran és la precisió en la data del seu casament amb Margarida d’Alòs. «Sabem, gràcies al llibre de comptes del notari Nicolau de Mediona, que la boda de Joan Colom tingué lloc a l’entorn del 24 d’octubre del 1449, segurament poc abans o després, car Nicolau anotà: “Ítem, a XXIIII d’octubre de XLVIIII m’i dix en Gabriel Alòs per via de préstech, però deu-me XX corteres de civada e les corredures del matrimoni d’en Johan Colom e los capítols, 12 lliures”. Així doncs, Gabriel Alòs encara devia al notari diners per la boda i els capítols matrimonials de Joan Colom i, al mateix temps, això indica la celebració de les noces a l’entorn de l’any 1449, una dada incògnita per a la majoria d’investigadors sobre el personatge, ja que només se sabia del cert que la seva esposa havia estat Margarida d’Alòs».[1]

Nat al 1414, En Joan Colom i Bertran es casaria, així, als 35 anys, una edat tardana per a un primer matrimoni... tret que la seva joventut l’hagués dedicat a un anar i venir constant per la Mediterrània. El Descobridor diu de si mateix que va entrar de molt jove a la mar. Als catorze anys,[2] en concret, i que pràcticament no en va sortir durant un període de vint-i-tres.[3] Si els comptes fossin exactes i el còmput dels 23 anys s’iniciés en aquesta etapa inicial, tindríem una joventut centrada en la navegació entre 1428 i 1451. Però els nostres acadèmics el situen participant gairebé tots els anys 40 a les processons de Corpus barcelonines —«1440, 1441, 1442, 1443, 1445, 1446, 1447 i 1448»—[4] i, havent repassat allò que se sap del tal Joan Colom (que gairebé mai va acompanyat del «Bertran» i això ja vam veure que podia dur a confusió, atès que a la mateixa època existia a Barcelona un teixidor de llanes anomenat Joan Colom[5] i ara, també, un alcavot dit Johan Colom que fou expulsat de la ciutat el 6 de juliol de 1443 amb la seva esposa),[6]

assenyalen que «com ja hem vist en les seves dades biogràfiques, no trobem en cap document cap mena de relació de Joan amb la navegació o la marina».[7] No seria cap disbarat comptar que En Colom podria ser un home de mar carregat de fe, devot de la festivitat de Corpus Christi, i haver-s'ho fet venir bé per arribar a Barcelona cada any —excepte el 1444 i el 1449, veiem— a temps de participar en la processó i tornar a salpar al cap de poc. Això per una banda.

Respecte a la manca de notícies que el relacionin amb la navegació, cal recordar que, en el marc de la guerra civil catalana, trobarem reiteradament el cavaller Joan Colom i Bertran formant part de ternes o comissions «per resoldre els comptes referents a la galera patronejada per Rafael Julià», el 9 de maig de 1463,[8] el 25 de maig «per conduhir a servey del Principat al mes útil del General que fer se puixe la nau d·en Salelles, qui es a Sent Feliu de Guíxols, e pensar en lo buch de la galea sotil demanat per En Rafel Juliá».[9] El 15 de juny, entorn a la paga dels galiots de «la galeaça den Bertran, elegiren mossèn Johan Torres canonge, mossèn Johan Colom caveller e Luis Setantí, que vegen e apunten si alguna cosa es deguda als dits galiots ne de quin temps».[10] El 22 de juny de 1465, En Joan Colom i sis comissionats més decidien la paga «en lo fet de mossèn Jacme Carbó», qui «ha vaguat en mar com a capità de les naus».[11] Podríem trobar encara alguna notícia més d'aquesta mena, però a despit de relacionar el nostre cavaller amb naus, capitans, patrons o sous de galiots, cosa que li hauria d'atorgar un halo de coneixement en qüestions nàutiques, el cert és que no el veiem navegant ni exercint cap paper a bord d'un vaixell.

En Pere Català i Roca, però, proposa com a acció destacada d'un possible Descobridor català la captura de quatre galeres actuant com a capità de les naus del rei de Sicília. En «comunicació datada a Càller el 20 de juny de 1450, el capità navilier Joan Dez-Vall (=Desvall) escriu a la Cort del General de Catalunya la notificació "com mossèn Colome, capità de les VIII gualeres de senyor rey de Sisília, ha presses les IIII gualeres..."».[12] Era el nostre Joan Colom, aquest «mossèn Colome», capità de les galeres del rei de Sicília? Tindria opcions de ser-ho. Sabem que poc més de mig any abans, el 4 de desembre de 1449, l'aleshores ciutadà Joan Colom fou expulsat del Consell de Cent per espai de tres anys. El motiu era que el dia de sant Andreu, bo i formant part de la dotzena electora, havia volgut posar en la terna de candidats a la conselleria uns noms de ciutadans que no figuraven al memorial, segons que consta a les actes del Consell de Cent.[13] El 13 de novembre de 1450, però, En Joan Colom fou readmès al Consell.[14] La severa expulsió inicial de tres anys es va veure reduïda a menys d'un any. Potser se li va concedir una mesura de gràcia en atenció als seus mèrits militars com a capità de la flota siciliana? L'arquitecte Francesc Albardaner ens reporta les escasses i valuoses notícies sobre En Joan Colom treballant per al seu oncle Antoni Bertran, vicealmirall de les mars del senyor rei.

2. Lloctienent de l'oncle Antoni Bertran, vicealmirall de les mars del senyor rei

En «Ricard Carreras i Valls recull en una nota solta una data del "Dietari del Antic Consell" de data 4 de setembre de l'any 1452 que diu: "Miquel Colom surt per a buscar la galera furtada a la ciutat." Qui era aquest barceloní de nom Miquel Colom?»,[15] es demana l'Albardaner. Al cap de poques ratlles, ell mateix «confirma la existència d'un home de nom Miquel de Corbera, que era conegut també com a Miquel Colom, ja que residia a casa de Joan Colom i Bertran. No sabem quina relació familiar tenia aquest Miquel de Corbera amb Joan Colom, però és bo recordar que Joan Colom i Bertran, fill de Caterina Bertran, tenia una cosina germana que era filla de Pere Bertran, germà de la dita Caterina, que es va casar amb Riambau de Corbera, senyor de Llinars i del Castell del Far. Podria ser, doncs, que aquest Miquel de Corbera, àlies Colom, fos un veritable parent de Joan Colom. El fet de residir a la casa de Joan Colom, juntament amb el fet de que sembla que Joan Colom navegava amb Antoni Bertran, vicealmirall, tot fa pensar en la versemblança d'aquest parentiu».[16]

O sigui, tenim un Miquel de Corbera, a qui se li diu «Colom» perquè viu a casa d'En Joan Colom i Bertran, que surt a buscar una galera furtada a la ciutat de Barcelona. És a dir, el nostre ciutadà allotjava un navegant a casa seva —un navegant perquè cal suposar que la galera furtada la buscaria per mar, no pas per terra—, un mariner a qui es rebateja amb el cognom d'En Joan Colom, perquè vivia a ca seva, no pas perquè En Colom també navegués. Però vet aquí que hi ha qui diu que sí, que «sembla que Joan Colom navegava amb Antoni Bertran, vicealmirall». Al mateix article on l'Albardaner feia aquesta afirmació hi ha una referència anterior, molt important: «Entre les fitxes de Ricard Carreras i Valls trobem poques notícies marítimes o personatges relacionats amb el mar com mariners, capitans, patrons o almiralls. Hem de destacar un document del 16 de febrer del 1441 que parla d'Antoni Bertran, "conseller del Sr. Rei i vicealmirall de les seves mars" (AHPB; Notari Gabriel Terruça N.9.7; 1428/41). En una altra fitxa de data 7 d'abril de l'any 1458, Ricard Carreras Valls ens copia un document tot dient: "E lo honorable Johan Colom, lloctinent del honorable Antoni Bertran, cavaller, vicealmirall de les naus del Sr. Rey.....", però l'identifica només d'aquesta manera: "Col·locat als papers dels Colom". I nosaltres ens preguntem: on han anat a parar aquests papers dels Colom, que no hem pogut trobar entre tota la documentació del seu arxiu?»[17]

Vaja. Així, doncs, ara sabem que l'oncle d'En Joan Colom i Bertran era vicealmirall de les mars i de les naus del senyor rei almenys des del 1441, i veiem que l'honorable Johan Colom n'era el seu lloctinent per l'abril de 1458. En Jordi Bilbeny corrobora la dada i pren com a referència una publicació de l'esmentat Carreras Valls al n. 12 de la revista La Notaria (1932), p. 259, nota 1, amb el títol de Dictamen sobre un autògraf de Johan Colon o Colom, descobert a l'Arxiu de Protocols del Col·legi Notarial de Barcelona.[18] Però els doctors Cingolani, Fornés i Palomo no només escriuen que «no trobem en cap document cap mena de relació de Joan amb la navegació o la marina», sinó que més endavant doblen l'aposta i afirmen que «ens reiterem en el fet que el cavaller Joan Colom i Bertran mai no ha estat documentat com a navegant, ni capità, ni vicealmirall, ni almirall. Tot això són ocurrències no demostrades de Josep Porter publicades el 1973 i de Jordi Bilbeny publicades ja en el segle XXI».[19] «I d'En Ricard Carreras i d'En Francesc Albardaner», potser hi hauríem d'afegir, no? Des de la nostra plebea condició d'investigadors sense títol acadèmic d'historiador creiem sincerament que els tres doctors s'han precipitat en el seu dictamen, per altra part, científic i objectiu com sempre. Perquè, és clar, si En Joan Colom i Bertran era lloctinent de l'honorable Antoni Bertran, vicealmirall de les naus i de les mars del senyor rei, ho seria només en terra? Exercia la seva lloctinència només en els llocs de secà on tingués jurisdicció el vicealmirall Bertran? No ho sabem, però si ens hem de refiar de la paraula dels experts, En Joan Colom no apareix mai com a navegant. Potser és pertinent de preguntar-se, com feia l'Albardaner, què se n'ha fet dels «papers dels Colom» que existien, però que no s'han pogut trobar a l'arxiu d'En Carreras Valls, on, insistim, l'Albardaner declara que, a més de trobar a faltar els «papers dels Colom», «trobem poques notícies marítimes o personatges relacionats amb el mar com mariners, capitans, patrons o almiralls».

I aquí cridem l'atenció als nostres acadèmics, quan s'estranyen sorneguerament per la poca cura o l'oblit dels censors a l'hora d'alterar o fer desaparèixer els papers del Colom català: «suposant hipotèticament que Joan Colom i Bertran fos l'autèntic Cristòfor Colom, sorprèn moltíssim, doncs, que la censura d'Estat, encarregada de descatalanitzar la descoberta d'Amèrica i l'origen de Colom, s'oblidés de destruir o manipular la documentació notarial catalana de Joan i la seva família».[20] És això, estimats doctors. No es troben els papers dels Colom que havia localitzat En Carreras Valls. En Mitjana confessa que topa amb «una llacuna o manca d'antecedents, cap a l'any 1460, en el procés d'investigació de la vida de Joan Colom».[21] No es troben els papers que relacionaven En Joan Colom i Bertran amb la navegació, amb les naus del vicealmirall Bertran als anys cinquanta, o amb les naus del rei Pere IV i els seus capitans portuguesos durant la guerra civil, els Anes Pinçon que després trobarem radicats a Pals d'Empordà i més tard com a actors principals en la Descoberta d'Amèrica. L'espoli de la documentació no és barroer i eixelebrat, sinó precís i quirúrgic, quan hom s'hi juga la titularitat d'un imperi. La censura d'Estat no nega l'existència d'En Joan Colom i Bertran: simplement n'esborra totes les traces com a navegant a casa nostra i n'extirpa tot lligam amb Portugal. Per sort, però, de vegades s'escapa alguna referència escadussera com la que el situa exercint de lloctinent del seu oncle vicealmirall. Escau de parlar, doncs, d'alguns d'aquests espolis precisos de notícies marítimes sobre personatges cabdals de la Descoberta i la colonització, notícies que avui ja no són als nostres arxius, perquè fa segles que foren sostretes i destruïdes, després que hom traduís les més útils o significatives i passessin a formen part, ja, de la història castellana. I per repassar alguns d'aquests buits documentals de casa nostra prendrem com a punt de partida una altra de les informacions precioses que ens facilita el llibre de Pseudohistòria, justament.

3. L'amistat amb el notari Nicolau de Mediona

«Sembla que existí amistat entre Joan i el notari Nicolau de Mediona, el qual es referia a Colom el 15 de desembre del 1450 com a "en Johan Colom, ciutadà, compare meu", puix que Joan Colom havia estat el padrí del seu fill Pere Vicenç de Mediona, qui, segons Maria Teresa Ferrer, nasqué en la dècada del 1430. A més, pel llibre de Nicolau sabem que en el període de 1446-1455 el notari i Joan feren negocis, la majoria relacionats amb préstecs i penyores, i pel que assegurà el 1477 el fill de Joan, Jaume Colom, fou el mateix Nicolau qui redactà el testament de Joan Colom l'any 1459».[22]

Després de precisar que En Nicolau de Mediona ja no exercia de notari al 1469, atès que havia plegat al 1461, els tres doctors confessen que «en aquest sentit, resulta imperiós explicar que, encara que hem examinat la documentació del notari Nicolau de Mediona dipositada a l'AHPB cercant el testament de Joan Colom de l'any 1459 referit per Jaume Colom, no hem estat capaços de trobar-lo. És possible que no s'hagi conservat o fins i tot que sigui allà però resulti il·legible, perquè bona part de la documentació generada pel predit notari es troba en un estat summament deteriorat arran dels estralls causats per la humitat i els insectes bibliòfags».[23] Entesos. Tampoc es pot descartar la intervenció d'una altra mena de corcs, molt freqüents, també, però més especialitzats en robatori, alteració, substitució i destrucció de documents. Potser no va ser aquest, el cas. O potser sí.

Al 1469, En Nicolau de Mediona ja no exercia de notari perquè feia almenys un lustre que era mort. Així ho anotem en trobar el seu fill intervenint en el protocol del seu pare: «Pere Vicenç de Mediona, per autoritat reial notari públic per tot el principat de Catalunya, tenint les escriptures de l'escrivania del seu pare Nicolau de Mediona, difunt, per autoritat

reial notari públic de Barcelona, clogué aquest instrument el 26 de març de 1465».[24] També sabem que En Pere Bertran Margarit, cosí carnal d'En Joan Colom i Bertran, fa testament el 1493 davant d'aquest notari Pere Vicenç. Ho recull En Pere Català i Roca d'un article d'En Ricard Carreras Valls publicat a La Veu de Catalunya el 13 de setembre de 1932, qui apunta que «Pere Bertran i Pedro de Marguerite, el cèlebre cap militar de la primera empresa colonitzadora del Nou Món, eren una sola i única persona i que en partir de Barcelona cap a les Índies junt amb Colom, fra Boïl i altres catalans, va atorgar el seu testament a la nostra ciutat el dia 25 de juny de 1493, davant del notari Pere Vicens de Mediona.

»Tot amb tot, aquest testament era introbable. Els protocols del notari Pere Vicens de Mediona, fa segles que han desaparegut de les mans dels notaris que els custodiaren i conseqüentment no pogueren passar al nostre arxiu. És un fet ja constatat per Bofarull la desaparició de les fonts documentals que més podien orientar-nos en la intricada xarxa teixida amb tota mena de falsedats sobre el fet de la Descoberta d'Amèrica i els protocols d'aquest notari no escaparien a l'acció dels interessats a mantenir la veritat oficial o convencional per damunt de la realitat».[25] Amb la qual cosa sabem que el cosí d'En Joan Colom i Bertran, En Pere Bertran Margarit, abans de marxar cap a Amèrica escollit com a cap militar del segon viatge pel Descobridor mateix, fa testament davant d'un notari que tingué com a padrí de bateig el mateix Joan Colom i Bertran. És una llàstima que els protocols d'En Pere Vicenç de Mediona hagin desaparegut. Qui sap quines altres últimes voluntats hi trobaríem escripturades.

Així, doncs, els nostres doctors no troben el testament d'En Joan Colom (menjat per la humitat o cruspit pels insectes bibliòfags, diuen). No es troba, tampoc, cap documentació que acrediti el cavaller Joan Colom com a navegant, home de mar o corsari, llevat de la breu referència com a lloctinent del seu oncle vicealmirall al 1458, notícia que el converteix en capità, com a mínim, d'una part, si no de tota la flota reial, i això eleva les possibilitats que la manca de referències sobre En Joan Colom i Bertran com a navegant es degui a un espoli primmirat i selectiu per part de l'aparell censor. Tampoc consta en cap —cap ni un!— dels registres barcelonins de 1493 la multitudinària acollida i la recepció reial tributada pels Reis Catòlics al Descobridor i al seu seguici exòtic a Barcelona, la primavera de 1493. Si, com vol la versió oficial, un mariner genovès que treballava per compte de Castella havia fet la gesta de travessar l'Atlàntic i n'assabentava els Reis que, de forma anecdòtica i circumstancial, es trobaven a Barcelona, per què s'havia d'esborrar dels dietaris barcelonins l'arribada i l'estada del genovès Colón a la ciutat? Que no s'hi havien consignat d'altres assoliments de la monarquia a Castella com la victòria de Toro (1476) o la presa de Granada (1492)? I tampoc es troben, entre moltes altres coses, com hem vist, els protocols d'En Pere Vicenç de Mediona, fillol d'En Joan Colom i Bertran i notari del testament d'En Pere Bertran Margarit just abans de salpar com a cap militar del 2on viatge.

4. La tremolosa heràldica del descobridor

En Jordi Bilbeny va culminar una feinada impagable, l'any 2006, resseguint i analitzant l'evolució de les armes atorgades pels Reis Catòlics al Descobridor i l'opinió que mereixien els retocs injustificables en aquella heràldica «primigènia» a destacats estudiosos colombins. La impossibilitat de saber amb tota certesa quins foren, de forma precisa i exacta, els emblemes heràldics concedits pels sobirans a En Colom per la Provisió Reial de Barcelona, dictada el 20 de maig de 1493, ja hauria de cridar l'atenció als historiadors com a evidència d'un afany d'ocultació. Perquè «com ha demostrat en Demetrio Ramos, de tota la documentació expedida per la cancelleria reial a Barcelona, durant aquell 1493, "no hi ha constància a l'arxiu de Simancas", on tan sols "s'hi troben ja els duplicats". I, "de l'augment de les armes del Descobridor", explicita que "de tot això no hi ha res a Simancas"».[26]

No s'han trobat o ja no existeixen, doncs, els documents originals generats a Barcelona amb motiu de la Descoberta. Però hi ha una altra qüestió clau en l'apunt d'En Ramos: l'augment de les armes d'En Colom. Perquè si li van «augmentar les armes», és que abans ja en tenia de pròpies. I això significa, ras i curt, que no era un plebeu. Amb la qual cosa, el llaner genovès queda absolutament descartat com a Descobridor d'Amèrica. Bo i així, i tal com ja denunciava sorollosament En Bilbeny fa setze anys, «la generalitat dels historiadors continuen parlant d'en Colom com si no hagués tingut armes pròpies o com si fos legítim que els plebeus en posseïssin, amb tota la naturalitat del món».[27] És inaudit. Perquè si un científic de la Història s'interessa pel text de la Provisió donada a Barcelona al 1493, malgrat tractar-se d'una còpia ja desvirtuada a conveniència, comprovarà que encara recull explícitament que «"us donem llicència i facultat perquè pugueu portar i porteu en els vostres rebosters i escuts d'armes, i en les altres parts on les volguéssiu portar i a sobre d'elles", les noves armes concedides pels reis».[28] I en la descripció de cada quarter que s'especifica a la mateixa Provisió llegim un clamorós «i en l'altre quartó baix a mà esquerra les armes vostres que solíeu tenir».[29] És a dir, en la seva concessió, els monarques reconeixien de forma natural, oberta i clara que En Colom ja tenia escut propi amb les armes de la seva família, que ara es veien augmentades com a premi i regraciament per la gesta transoceànica.

La notícia que dóna d'aquests fets el conegudíssim cronista Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés, contemporani

d'En Colom i home de cort que sens dubte el va conèixer en persona, exemplifica de forma palmària la manipulació que infecta qualsevol esment de la Descoberta d'Amèrica o de la figura del Descobridor. Bo i citant l'Oviedo, transcriu En Pedro Voltes: «aquellos gratísimos príncipes le hicieron señaladas mercedes, y en especial le confirmaron su privilegio en la dicha Barcelona a 28 de mayo de 1493. Y entre otras, además de le hacer noble y dar título de Almirante perpetuo de estas Indias a él y a sus sucesores, por vía de mayorazgo, y que todos los que de él dependiesen, y aun sus hermanos, se llamasen don, le dieron las mismas de Castilla y de León, mezcladas y repartidas con otras que asimismo le concedieron de nuevo, aprobando y confirmando de su autoridad real las otras armas antiguas de su linaje».[30] No poden haver-hi més disbarats en un sol paràgraf, cosa que demostra que l'anomenat G. Fernández de Oviedo és un autor grapejat per la censura fins al moll de l'os. Perquè, a banda de situar la data de la Provisió vuit dies més tard, si en un primer moment diu que el «feren noble», cosa que vol dir que abans no ho era —representa que estem parlant d'un llaner genovès sense cap rastre de nobilitat familiar—, després diu que li van «aprovar i confirmar les altres armes antigues del seu llinatge». Quin llinatge? Quines armes antigues? Que no era un llaner plebeu que l'acabaven de fer noble? Com podia tenir armes antigues?

I l'altra mentida espectacular és que li van concedir alegrement les armes reials de Castella i Lleó, sense cap problema. Unes armes reials que ni els grans aristòcrates de Castella estaven autoritzats a rebre ni a ostentar, el plebeu de Gènova acabat d'ennoblir les va incorporar i exhibir sense escàndol ni oposició de cap mena. En Bilbeny recull l'opinió d'En Ricardo Sanz García, qui s'esgarrifa amb motiu: «En quin cap entra que la reina Isabel i el rei Ferran concedeixin a un genovès estranger, no tan sols els emblemes de la reina, sinó els del regne de Castella i Lleó?»[31] I tot seguit treu a col·lació que a les Corts de Toledo de 1480 els mateixos Isabel i Ferran «van dictar una ordre dirigida exclusivament a la grandesa castellana, per la qual "es prohibeix a aquesta que detingui en els seus escuts les armes reials". I es nega a creure, per tant, que els reis contravinguessin i vulneressin "una disposició imposada per ells mateixos dotze anys abans"».[32] Una pàgina després d'aportar aquests testimonis, En Bilbeny remata: «si els emblemes reials eren taxativament prohibits als senyors castellans, ¿com és que en Colom els té al seu blasó, si sempre va ser considerat a Castella un estranger pobre i desconegut?».[33]

Davant d'aquestes contradiccions flagrants que evidencien una potinejada documental intolerable ens demanem, expectants i perplexos, ¿com és possible que els nostres acadèmics, adalils de la veritat històrica i practicants del mètode científic, no presentin cap objecció davant d'unes falsedats tan grolleres? Perquè, tal com afirmen amb contundència els doctors Cingolani, Fornés i Palomo, «la indefugible obvietat és que inventar una dada i donar-la com a demostrada per fer encaixar una teoria històrica impossible resta fora de quelcom científic i rigorós».[34] Que el Descobridor d'Amèrica fos un llaner plebeu de Gènova fa molta estona que s'ha demostrat que és «una dada inventada» i «una teoria històrica impossible» que «resta fora de quelcom científic i rigorós». Però res d'això no compta. Per als nostres acadèmics, educats en el rigor i el mètode científic, aquesta teoria històrica impossible representa «la versió historiogràficament acceptada de l'origen genovès»[35] d'En Colom.

5. Els rastres de la família Colom Bertran a l'heràldica colombina

Si una cosa ha quedat clara, doncs, és que el Descobridor tenia unes armes pròpies abans de la concessió reial de 1493. Per regla general, el consens dels estudiosos identifica com a emblema antic d'En Colom la barra que ocupa la punta inferior de l'escut. Un genovista com En Cúneo-Vidal, d'acord amb l'heràldica italiana, considera aquest emblema un «detall —si hem de dir la veritat— d'un simbolisme difícil de copsar».[36] Segons En Ballesteros Beretta, es tracta d'unes «armes fantàstiques, que no se sap d'on procedeixen, i són un de tants misteris de la vida de l'Almirall, puix la majoria de les famílies nobles del seu cognom tenien com a emblema parlant el colom, i sovintegen les conjectures per explicar el caprici colombí d'inventar, o adoptar, aquestes armes que no pertanyien a la seva estirp [genovesa], les arrels plebees de la qual són evidents».[37] Del tot consistent amb el conte infantil del llaner genovès que va tractar amb reis de tu a tu, que va descobrir Amèrica sense saber-ho i es va morir convençut d'haver arribat a l'Àsia, la faula genovista pretén que, com que els plebeus no podien tenir armes heràldiques, el beneitó d'En Cristoforo se les va inventar i, el millor de tot, els reis i la noblesa li van seguir el joc i els hi van donar per bones sense fer escarafalls de cap mena. Però és que els doctors en història també! Un científic com En Ballesteros és capaç d'escriure, tot i ser conscient que al·ludia a un llaner genovès, que «les armes anomenades pròpies de l'Almirall eren, en aquest escut, una banda d'atzur sobre un camp d'or, i a sobre d'ella una barra de gules».[38] El prestigiós Henry Harrisse, estupefacte, constatava al segle XIX que «cap de gules i un camp d'or travessat per una banda d'atzur són armes que no es troben enlloc, que no corresponen a l'heràldica de cap país. Cap rei d'armes les hauria certificades».[39] Però atent a l'emblema dels Bertran de Gelida, En Pere Català escrivia al 1991: «Ací se'ns fa patent, de faisó poderosa —crec—, el segon cognom dels quatre germans Colom: Bertran».[40] I afegia tot seguit: «El llinatge Bertran ens consent l'especulació sobre "la banda d'atzur en camp d'or", característica que és catalana».[41]

En Bilbeny extracta aleshores l'estudi d'En Mitjana de las Doblas sobre l'heràldica dels Bertran, quan ens informa que «en els antics nobiliaris catalans es diu que l'escut era de gules i la banda del mateix color, perfilada d'or. D'altres

autors diuen que el camp de l'escut és d'atzur i la banda d'or»,[42] és a dir, les armes que hom atribueix al llinatge del Descobridor, però amb els colors invertits. El detall no s'escapava a l'Ulloa, per qui «"aquelles armes, probablement un xic canviades, són les armes maternes de Don Cristòfor, així com el colom li corresponia pel costat patern". I hi insistia, anys després: "Les armes familiars d'en Colom no li correspondrien, tal vegada, per successió femenina?" Per reforçar aquesta conjectura, l'eminent historiador peruà cita el duc de Saint-Simon, que a les seves Mémoires, editades al 1885, va consignar: "A Espanya, esdevé sovint que els hereus per línia de dona, durant diverses generacions femenines, abandonen de sobte llurs propis noms i armes, que més tard recull un fadristern de la família"».[43]

En Joan Colom i Bertran era un fadristern de la família Colom que, segons tots els esborranys del testament matern, estava cridat a ser —ho vèiem al lliurament anterior— l'hereu universal de la seva mare, Na Caterina Bertran. Res més just i pertinent, doncs, que honorar la família materna tot incorporant les armes del seu llinatge al blasó de l'Almirall. Aquí, però, sorgeixen algunes incògnites. Si la pretensió de la censura era descatalanitzar la Descoberta i el Descobridor, com ho demostra l'esborrament sense contemplacions de l'emblema dels Colom barcelonins, ¿per què es manté, malgrat sigui canviada de color o distorsionada amb un cap de gules, la barra que ens permet d'especular fonamentadament amb el senyal heràldic dels Bertran, parents visibles i notoris dels Colom? No només això. En els blasons que es pretenen més primitius del Descobridor, bé en un quartó inferior, bé com a timbre o cimera de l'escut, així com en la filigrana que apareix com a marca de paper d'uns pretesos autògrafs de l'Almirall, veiem algunes variants d'un món coronat amb una creu que també responia a «les armes antigues» d'En Colom.[44] En Mitjana de las Doblas identificava aquest escut amb l'emblema heràldic dels Mont-ros, si bé amb una petita variació: «en camp d'or un món de gules creuat d'or i, en el cap, una rosa de gules. La representació del món en aquest escut és absolutament igual a la del timbre d'en Colom, atès que, com en el d'en Colom, la creu hi sobresurt i corona el món».[45] Com amb la banda dels Bertran, que de gules passa a atzur en l'escut del Descobridor, la rosa de gules damunt del món dels Mont-ros esdevé una creu de gules damunt el mateix món al blasó d'En Colom. ¿Com és possible que els encarregats de descatalanitzar la Descoberta i el Descobridor mantinguin a l'escut dels Colón aquests senyals heràldics, tan propers al dels Bertran i al dels Mont-ros, fins al punt que «l'Argote de Molina, encara al 1588, al seu llibre Nobleza de Andalucía, també inclogui el món amb la creu a les armes personals del Descobridor»?[46]

Per a nosaltres, l'explicació més plausible vindria donada, pel que fa a la banda dels Bertran, per l'aposta de la Corona per En Jaume d'Alòs i Colom com a hereu universal del Descobridor, en detriment del seu germà Ferran Colom d'Avis-Urgell. Recordem que, a última hora, l'hereu de Na Caterina Bertran no va ser el cavaller Joan Colom, sinó el fill d'aquest, En Jaume Colom d'Alòs, a qui pertocaria el dret i l'honor de lluir l'emblema dels Bertran. I pel que toca al senyal modificat dels Mont-ros, creiem que respondria a l'intent primigeni —un cop mort l'Almirall, i atenent al fet que En Joan Colom hauria emprat el nom de «Pere» durant una època— d'identificar En Cristòfor Colom amb En Pere Colom de Mont-ros, el llegendari Columbus de Terra Rubra, aquell Pedro Colón d'En Luca Marineo i aquell donzell Perot Colom que té per hereu universal el seu «fill» Jaume Colom d'Alòs a l'escriptura de 1524,[47] com vèiem també al lliurament anterior. Després, quan la fiscalia urgeix a fixar la personalitat del Descobridor com la d'un pobre mariner plebeu i estranger, deuen venir els acoloriments del camp i la banda dels Bertran amb l'artificiós cap de gules, i el bescanvi de la rosa per una creu sobre el món dels Mont-ros, abans de la desaparició d'aquest emblema en l'escut definitiu o estàndard del Descobridor. La implantació del plebeu genovès va obligar a desnaturalitzar tota possible identificació de l'Almirall amb aquells llinatges catalans.

La nul·la credibilitat d'uns canvis tan freqüents i injustificables, però, violenta els historiadors mínimament objectius. En Marcelo Gaya y Delrue constata que «al 1502, l'almirall protocol·litza, mitjançant notari públic, tots els seus títols i privilegis a l'ensems que el testament. Els cartularis que contenen els documents predits porten les seves armes. Un d'ells es conserva a París i, amb gran estranyesa per la nostra part, observem en aquests escuts canvis, no només insòlits, sinó contraris a tota llei heràldica».[48] Així, per exemple, ens trobem que «les armes que Fernández de Oviedo atribueix a Cristòfor Colom, ja esmentades molt abans, són completament diferents de les atribuïdes al mateix Descobridor pel rei d'armes dels Reis Catòlics, Alonso de Torres».[49] En efecte. La descripció de l'escut de l'Almirall que en fa l'Oviedo incloïa una cimera, un element infreqüent en l'heràldica catalana i tingut per «un luxe dels més alts llinatges», segons En Martí de Riquer.[50] Ara, doncs, «podem entendre per què aquest senyal desapareix de la còpia de la Provisió reial i de la resta de dibuixos que es conserven de les armes del Descobridor: perquè identificava en Colom com un dels membres més significats de l'alta noblesa i en feia entreveure la seva connexió amb la família reial».[51]

6. Un escut amb armes reials catalanes i portugueses

I aquest és el quid de la qüestió, al nostre parer. Ja hem dit en més d'una avinentesa que una de les motivacions principals, si no la més poderosa, que En Joan Colom i Bertran tindria per voler canviar d'identitat seria la intenció de poder designar un nou hereu universal en el seu fill portuguès: l'infant reial Ferran Colom d'Avis-Urgell.[52] Ho

argumentàvem a través de la suma d'indicis, com ara la contrastada falsedat del «Mayorazgo» que instituïa l'anomenat Diego Colón com a hereu del Descobridor, la fidelitat a ultrança de l'esmentat Diego al Rei Catòlic i l'amistat i predilecció que el monarca li mostrà tothora,[53] i la sorprenent anul·lació del testament del Descobridor, ja en temps de Carles I, amb la renúncia d'En Ferran Colom al «Mayorazgo» en favor del seu germà Diego i els seus successors.[54] Tot fa pensar, doncs, que l'hereu universal designat per En Cristòfor Colom era En Ferran, el seu fill de llinatge reial. En paraules del mateix Ferran, «sent l'almirall generós i d'alts pensaments, volgué capitular amb gran honor i avantatge per deixar la seva memòria i la grandesa de la seva casa».[55] En Madariaga, per la seva banda, ressalta l'afany amb què En Colom «persegueix la glòria, l'honor i l'elevació al rang reial».[56]

Els defensors dels orígens portuguesos de l'Almirall P. Ribeiro, Arthur Lobo, Saul Santos o Mascarenhas Barreto creuen que les àncores que apareixen en el quarter corresponent a les armes familiars «són simplement un invent d'en Colom, que les va incloure a l'escut en substitució de les rodelles reials portugueses, amb la finalitat d'ocultar la seva reialesa».[57] De bell nou, la creença infantil que hom podia inventar-se uns emblemes heràldics i que la monarquia i la cort els hi donarien per bons sens objectar res. Però si les àncores van ser introduïdes a fi d'operar una ocultació dels cinc escudets emblemàtics de la reialesa de Portugal, com suggereixen els estudiosos lusitans i recull En Bilbeny, som davant de la condició reial d'En Colom per nomenament i, sobretot, pel fet d'haver esposat una infanta reial.

Arribats aquí, aleshores, ens demanem quins senyals heràldics hauríem de veure al seu escut, després que els Reis Catòlics li «augmentessin les seves armes»? Creiem honestament que l'única manera d'augmentar unes armes reials com les que ja duia En Colom —les de Portugal— seria l'honor de poder ostentar els emblemes de la reialesa catalana. Comportaria un reconeixement a l'alçada de la gesta que havia obert el camí d'incorporació a la Corona d'uns dominis vastíssims i d'un nombre de vassalls impossible de quantificar. Així, després de constatar que els monarques ordenaven en la seva Provisió de 1493 «que tots els membres "del nostre consell, alcaids, agutzils i altres qualssevol justícies de la nostra casa i cort, i cancelleries", així com d'altres càrrecs i oficis "de totes les ciutats, viles i llocs dels nostres regnes i senyories que us deixin i us consentin portar i que porteu les dites armes"»,[58] i «considerant que els reis, en el moment d'atorgar aquest document, es trobaven presidint les Corts Generals de Catalunya i les seves cancelleries, que llavors es celebraven a Barcelona», En Jordi Bilbeny concloïa que «amb tota seguretat, la Provisió hauria d'haver comportat la donació de les armes reials de Catalunya a un nou membre de la casa reial».[59]

És exactament això. Els reis complien l'acord capitulat i aquell que desitjava dir-se «Cristòfor Colom» era autoritzat a emprar aquest nom i era reconegut com a virrei, almirall i governador, uns títols i càrrecs que solien recaure en membres de la família reial. I el seu escut, en conseqüència, ho devia reflectir. No és un acudit nostre. Ens ho asseveren genovistes convençuts com En Ballesteros o En Vignaud. Per al primer, «l'essencial és ara ponderar que [els reis] li havien atorgat les mateixes armes reials».[60] I segons En Vignaud, «els monarques, a Barcelona, "li permeteren quarterar en els dos primers quarters de les seves pròpies armes dues de les figures o mobles de les armes reials"».[61] I que es tractava de les armes dels reis catalans ens ho revelen els mateixos censors que van alterar l'escut de l'Almirall. Perquè l'atorgament dels emblemes reials de Castella i Lleó al plebeu genovès és il·legal, és incoherent i és absurd: només s'explica si respon a la inèrcia substitutòria de reemplaçar tot allò que era català pel seu equivalent castellà. En conseqüència, les armes reials castellanes són al blasó d'En Colom únicament perquè ocupen el lloc de les insígnies reials catalanes, atorgades al Descobridor com a «augment» de les armes reials portugueses que ja lluïa d'antuvi, al costat de les dels Colom barcelonins.

7. Conclusió

La variabilitat erràtica de l'heràldica colombina al llarg del segle XVI ha de ser la conseqüència natural dels canvis de criteri abans d'instituir definitivament la personalitat del Descobridor que més convenia a la Corona. No poden ser mai, per tant, invents del mateix Colom per amagar la seva condició plebea, com pretenen els genovistes, o per amagar la seva condició reial, com suggereixen els defensors del Colom portuguès. En Marcelo Gaya és rotund quan afirma «que "després de la mort de l'Almirall (20 de maig de 1506), el seu blasó sofrí, en diverses ocasions, modificacions", que no es poden atribuir, sota cap concepte, al ja difunt Descobridor».[62] En efecte. Que la banda dels Bertran, baldament sigui retocada, acolorida, encimada o disposada mirant a l'inrevés, romangui encara avui a l'escut dels descendents de l'Almirall demostra sense embuts que la Corona va apostar per l'hereu de Na Caterina Bertran, En Jaume Colom d'Alòs —després castellanitzat per sempre amb el nom de Diego Colón—, com a hereu universal del Descobridor, en oposició i en detriment del veritable hereu designat per l'Almirall, aquell Ferran Colom que no deixarà de litigar amb la Corona.

Però el més important de tot és que l'al·lusió heràldica als Bertran, l'intent d'identificar l'Almirall amb l'emblema dels Mont-ros, i la maldestra maniobra de col·locar unes àncores per desvirtuar les armes reials de Portugal al blasó d'En Colom, només revela i confirma, a tenor de tot allò que hem vist i exposat en aquesta sèrie, que En Cristòfor Colom no podia ser ningú més que En Joan Colom i Bertran.

Pep Mayolas

Notes bibliogràfiques:

[1] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, “3. Joan Colom i Bertran no va descobrir Amèrica” dins Pseudohistòria contra Catalunya, Eumo Editorial, Vic, 2020, p. 222-223.

[2] PERE CATALÀ i ROCA, Un corsari anomenat Colom, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1991, p. 92.

[3] Ídem.

[4] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, ob. cit., p. 222.

[5] CARME BATLLE i GALLART, La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV, Institución Milà y Fontanals, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, Instituto de Historia Medieval, Barcelona, 1973, p. 564, 570 i 593.

[6] ROGER BENITO JULIÀ, La prostitució a la Barcelona Baixmedieval (segles XIV-XV), tesi doctoral dirigida per la Dra. Rosa Lluch Bramon, Facultat de Geografia i Historia, Departament d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2018, vol. II, p. 504.

[7] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, ob. cit., p. 248.

[8] PERE CATALÀ i ROCA, Un corsari anomenat Colom, ob. cit., p. 40.

[9] Ídem.

[10] Ídem, p. 41.

[11] Ídem, p. 51.

[12] PERE CATALÀ i ROCA, “Panorama del cognom Colom” dins Colom i el món català, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1993, p. 63.

[13] CARME BATLLE i GALLART, ob. cit., p. 210, nota 37.

[14] Ídem.

[15] FRANCESC ALBARDANER i LLORENS, “Tot comentant fitxes de Ricard Carreras i Valls”, Butlletí del Centre d’Estudis Colombins n. 50, CEC, Òmnium Cultural, Barcelona, desembre 2009, p. 12.

[16] Ídem, p. 12-13.

[17] Ídem, p. 11.

[18] JORDI BILBENY, Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya, Edicions Proa, ECSA, Barcelona, 2006, p. 204, nota 172.

[19] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, ob. cit., p. 251.

[20] Ídem, p. 268.

[21] ENRIC MITJANA DE LAS DOBLAS, Els Colom de Barcelona i les seves aliances. L’Almirall Colom. Obra genealògica, Llibres de l’Índex, Barcelona, 2015, p. 129.

[22] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, ob. cit., p. 223.

[23] Ídem, p. 231.

[24] MANUEL ROVIRA i SOLÀ, Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona (1441-1500), Arxiu Municipal de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2009, volum IV, p. 76.

[25] PERE CATALÀ i ROCA, “Pere (Bertran) Margarit”, dins Colom i el món català, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1993, p. 336.

[26] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 277.

[27] Ídem, p. 268.

[28] Ídem.

[29] PERE CATALÀ i ROCA, Un corsari anomenat Colom, ob. cit., p. 94.

[30] PEDRO VOLTES, Colón, Salvat Editores SA, Barcelona, 1995, p. 105.

[31] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 310.

[32] Ídem.

[33] Ídem, p. 311.

[34] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, ob. cit., p. 251.

[35] Ídem, p. 220.

[36] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 299.

[37] Ídem.

[38] Ídem.

[39] Ídem, p. 300.

[40] PERE CATALÀ i ROCA, Un corsari anomenat Colom, ob. cit., p. 95.

[41] Ídem.

[42] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 306.

[43] Ídem.

[44] Ídem, p. 288-289.

[45] Ídem, p. 290.

[46] Ídem, p. 291-292.

[47] MARIA CINTA MAÑÉ i MAS i MANUEL ROVIRA i SOLÀ, Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Arxiu Municipal de Barcelona / Institut de Cultura. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2010, volum 5, p. 284.

[48] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 277.

[49] Ídem, p. 275.

[50] Ídem, p. 290.

[51] Ídem.

[52] PEP MAYOLAS, “La designació d’En Ferran Colom com a hereu del Descobridor”, Institut Nova Història, 2 de desembre de 2021, https://www.inh.cat/articles/La-designacio-d-En-Ferran-Colom-com-a-hereu-del-Descobridor

[53] Ídem.

[54] JUAN GUILLÉN, Hernando Colón. Humanismo y bibliofilia, Fundación José Manuel Lara, Sevilla, 2004, p. 91.

[55] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 263.

[56] Ídem.

[57] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 274.

[58] JORDI BILBENY, ob. cit., p. 314.

[59] Ídem.

[60] Ídem.

[61] Ídem.

[62] Ídem, p. 277.